

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ**  
**ÜZEYİR HACIBƏYLİ ad. BAKI MUSİQİ AKADEMİYASI**

*Əlyazması hüququnda*

**GÜLÇİN ƏLƏKBƏR QIZI MİRZƏYEVA**

**TİRİNQI VƏ NANAYLARIN  
MELO-POETİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ  
(AĞBABA MATERİALLARI ƏSASINDA)**

6213.01- Musiqi sənəti  
6203.01 – «İncəsənətin nəzəriyyəsi, təhlili və tənqidi»

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi  
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

**A V T O R E F E R A T I**

**BAKI-2013**

Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun “Musiqi folkloru” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

**Elmi rəhbər:** **Rafiq Hüseyn oğlu İmrani**  
sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor

**Rəsmi opponentlər:** **Fərəh Şirməmməd qızı Əliyeva**  
sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor

**Fəttah Xalq oğlu Xalıqzadə**  
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor

**Aparıcı müəssisə:** Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin “Musiqişünaslıq” kafedrası.

Müdafiə \_\_20\_\_ dekabr 2013-cü ildə saat 14<sup>00</sup> Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində yaradılmış F/D 02.151 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Şəmsi Bədəlbəyli küç., 98.

Dissertasiya ilə Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat \_\_\_\_\_noyabr 2013-cü ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya şurasının elmi katibi,  
Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

**H.V.MƏMMƏDOVA**

## TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

**Mövzunun aktuallığı**, ilk növbədə, tədqiqata cəlb edilmiş musiqi nümunələrinin orijinallığı və dissertasiya mövzusunun seçimi ilə müəyyənləşir. «**Tırınqı və nanayların melo-poetikası**» (Ağbaba<sup>1</sup> musiqi folkloru materialları əsasında) mövzusu musiqişünaslıqda işlənməmişdir. Folklorşünaslıqda isə tırınqı və nanayların melo-poetikası İsrail Abbaslı, Mahmud Allahmanlı, Tacir Qurbanov, Əhliman Axundov, Ağbabalı İsgəndər, Aslan Bayramov tərəfindən filoloji baxımdan işlənməmişdir. Eyni zamanda, qeyd etmək istərdim ki, Qərbi Azərbaycan ərazilərində xalqımız tərəfindən uzun əsrlər boyu yaşadılmış unikal musiqi folkloru nümunələri musiqişünaslar tərəfindən nə toplanılmış, nə də elmi tədqiqata cəlb olunmamışdır. Təkcə aşiq musiqi havaları Ə.Eldarova, T.Məmmədov, R.İmrani, E.Məmmədli, N.Qasımov və Azad Ozan tərəfindən toplanılmış və onların bir qismi elmi tədqiqatlara cəlb edilmişdir. Bu mənada regionun sırf musiqi folkloru nümunələri toplanmadığı üçün tədqiqat mövzusunə çevrilməmişdir. Buna görə də musiqişünaslıqda və folklorşünaslıqda mövzunun aktuallığı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Qərbi Azərbaycan folklorunda musiqi folklorunun yeri və əhəmiyyətinin araşdırılması mövzunun işlənilməsi prosesində xüsusi tədqiqata cəlb olunmuşdur. Tırınqı və nanaylar həm poetik mətn, həm də musiqi materialının struktur quruluşuna, forma və məzmun xüsusiyyətlərinə görə regionun folklorunda geniş yayılmış mövsüm-mərasim, məişət, xalq mahnıları, aşiq musiqi havaları və s. ilə genetik surətdə bağlı olduğu üçün onların da tədqiqata cəlb olunmasını aktuallaşdırmış və zəruri etmişdir. Bu baxımdan, qeyd edilən folklor janrlarının forma və məzmun, melo-poetik struktur quruluşları, melodik dil xüsusiyyətləri, onların metro-ritmik, lad-intonasiya quruluşları haqqında xüsusi bilgiler verilir və regionda tırınqıların, nanayların yaranıb inkişaf etməsinə obyektiv, real zəminin, şəraitin və nəhayət mühitin olması tədqiqatlar nəticəsində ilk dəfə olaraq üzə çıxarılır ki, bu da, mövzunun işlənilməsinin zəruri olmasını aktuallaşdırır.

Ağbaba musiqi folkloru nümunələrinin, tırınqı və nanayların öyrənilməsi, onların bizim tərəfimizdən toplanaraq nota salınması və elmi tədqiqata cəlb olunması, musiqişünaslıqda və folklorşünaslıqda ilk dəfədir ki, həyata keçirilir. Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, musiqi dilinin zənginliyi ilə seçilən tırınqı və nanayların mətnlərində aşılana məzmunun

---

<sup>1</sup> [Qərbi Azərbaycan](#) ərazisində mahal.

musiqi ilə həmahəng olub tam uyğun gəlməsi, həmin havaların melo-poetik dil xüsusiyyətlərinin araşdırılmasını aktuallaşdırır və o bölgədə mövcud olmuş zəngin musiqi folklorunun olmasını və onun böyük türk dünyası ilə bağlılığını bir daha bariz şəkildə təsdiq edir.

Azərbaycan folklorunun ayrılmaz və unikal sənət janrı olan trıncı və nanaylar folklorşünas alimlər tərəfindən də kifayət qədər öyrənilməmişdir. Tədqiqata cəlb edilən trıncı və nanayların poetik təcəssümünün və onların bir musiqi janrı kimi bəzi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi folklor musiqi nümunələrinin musiqi mədəniyyətində xüsusi rolunu qabarıq şəkildə üzə çıxarır. Təhlil edilən havalar yaxın keçmişdə folklor musiqi nümunələri ilə xalq mahnıları və professional (yəni tarzən, xanəndə, aşiq) sənətkarlarının yaratdığı və sonradan xalq mahnıları adı ilə məşhur olmuş mahnılar arasında bir növ əlaqələndirici meyar kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat materialları, folklor ilə peşəkar sənət arasında mövcud olmuş inkişafın keçid mərhələsinin meydana çıxardığı musiqi sənət abidələridir. Bu mənada onların həm filoloji, həm də musiqişünaslıq baxımından tədqiqata cəlb edilməsi, öyrənilməsi günün aktual məsələsi kimi zəruridir.

**Mövzunun işlənmə dərəcəsi.** Azərbaycan musiqişünaslığında müxtəlif mövzulara həsr olunmuş çoxsaylı namizədlik dissertasiyaları işlənilib müdafiə olunsa da musiqi folkloru sahəsində namizədlik mövzusu götürən aspirant və dissertantların sayı azlıq təşkil edir. Musiqi folklorunun öyrənilməsi bir neçə aspektdən həm folklorşünaslığımız, həm də musiqişünaslığımız üçün vacibdir. Musiqi folkloru örnəkləri, ayrı-ayrı janrlar özündə milli musiqi materialı ilə yanaşı şifahi xalq ədəbiyyat inciləri olan lirik, epik və s. şeir növlərini, onların rəngarəng şəkillərini özündə qoruyub saxlamışdır. Musiqi folkloruna aid nümunələrin mətnləri uzun illərdir ki, yalnız folklorşünas alimlərimiz tərəfindən öyrənilir. Onların musiqişünaslıq baxımından elmi nəzəri aspektdən araşdırılması kadr potensialının çatışmamazlığı üzündən öz həllini tapmamışdır.

Azərbaycanın musiqi folkloru sahəsində keçən əsrin əvvəllərindən etibarən görkəmli bəstəkarlar Ü.Hacıbəyov<sup>2</sup>, M.Maqomayev<sup>3</sup> daha sonralar isə F.Əmirov<sup>4</sup>, T.Quliyev, Bülbül<sup>5</sup>, H. Xanməmmədov<sup>6</sup>, S. Rüstəmov<sup>7</sup>

---

<sup>2</sup> Hacıbəyov Ü. və Maqomayev M. Azərbaycan türk el nəğmələri. Bakı, 1927.

<sup>3</sup> Исмайлова Г. Муслим Магомаев //Азербайджанская музыка: Сб.ст. Баку: Гос.муз.изд., 1961

<sup>4</sup> Azərbaycan xalq mahnıları (fortepiano ilə səs üçün işləyən F.Əmirov).Bakı: ADMN, 1955

və başqaları folklor ekspedisiyalarından toplanılmış musiqi materiallarını nota salmışlar. Bu ekspedisiyaların əsas təşkilatçıları Ü.Hacıbəyov, M.Maqomayev və milli vokal məktəbinin yaradıcısı görkəmli sənətkar Bülbül olmuşlar.

1920-ci illərdən başlayaraq musiqi folklorunun daha intensiv şəkildə toplanılması sahəsində xalq mahnılarının böyük əksər nümunələri, bir çox muğamlar, təsnif və rənglər, milli rəqs havaları, aşiq havaları toplanılıb nota salınmışdır. Musiqi folklorunun toplanılması sahəsində azərbaycanlı musiqiçilərlə yanaşı V. Krivonosovun<sup>8</sup> ekspedisiyalara gedərək topladığı və nota saldığı musiqi folkloru nümunələri mədəni sərvətimizin qiymətli və nadir inciləri kimi keçmiş sovet musiqişünaslığında özünəməxsus yer tuturdu.

1950-ci illərdən sonra bu müqəddəs işi davam etdirən sənətsünaslardan M. S. İsmayılov<sup>9</sup>, S.Ələsgərov<sup>10</sup>, Ə. Eldarova<sup>11</sup>, 1960-70-ci illərdən sonra isə R. Zöhrabov, R. İmrani, T. Məmmədov, S. Fərhadova, T. Kərimova, Azad Ozan, F. Xalıqzadə və başqaları çoxsaylı musiqi folkloru nümunələrinin toplanılmasına və onların tədqiqatlara cəlb olunmasına nail olmuşlar.

Azərbaycan musiqi folkloru nümunələrini tədqiqatlara cəlb edən rus-sovet musiqişünaslarından, ilk növbədə, V. Belyayevi<sup>12</sup>, V. Krivonosovu<sup>13</sup>, V. Vinoqradovu<sup>14</sup>, Azərbaycan alimlərindən isə Ü. Hacıbəyovun,

---

<sup>5</sup> Azərbaycan xalq mahnıları (Toplayanı və nota köçürənlər S.Rüstəmov, F.Əmirov, T.Quliyev. tərtib; Bülbül Məmmədovundur) I cild. Bakı: ADMN, 1956, II cild, 1958

<sup>6</sup> Azərbaycan xalq mahnıları (fortepiano ilə səs üçün işləyəni H.Xanməmmədov). Bakı: ADMN, 1957

<sup>7</sup> Rüstəmov S. 50 Azərbaycan xalq mahnısı (C.Qaryağdı oğlunun fonovalikə oxuduğu mahnılardan nota köçürəni S.Rüstəmov). Bakı: Azərbaycan musiqi nəşriyyatı, 1938

<sup>8</sup> Беляев В. Очерки по Истории музыки народов СССР. М.: Музгиз, 1963

<sup>9</sup> İsmayılov M. Azərbaycan xalq musiqisinin məqam və muğam nəzəriyyəsinə dair elmi-metodik очерklər. Bakı: Elm, 1991

<sup>10</sup> Azərbaycan xalq mahnıları (fortepiano ilə səs üçün işləyəni S.Ələsgərov). Bakı: ADMN, 1960

<sup>11</sup> Eldarova Ə. Azərbaycan aşiq sənəti. Bakı: Elm, 1996

<sup>12</sup> Беляев В. Музыкальная культура Азербайджана. М.: Музгиз, 1955

<sup>13</sup> Беляев В. Очерки по Истории музыки народов СССР. М.: Музгиз, 1963

<sup>14</sup> Виноградов В. Вопросы развития национальных музыкальных культур в СССР. М.: СК, 1961

E. Abasovanın, L.Karaçiçevanın, Ə.Eldarovanın, R.Zöhrabovun, Ə.İsazadənin, B.Hüseynlinin, Z.Səfərovanın, T.Məmmədovun və digər sənətsünasların tədqiqatlarını xüsusi olaraq qeyd etmək olar. Musiqi folkloru sahəsində çoxsaylı materiallar toplansa da onlar elmi tədqiqatlara kifayət qədər cəlb olunmamışdır. Onu da qeyd edim ki, adları çəkilən musiqişünasların Azərbaycan Respublikasının müxtəlif bölgələrindən toplanmış musiqi folkloru üzərində müəyyən tədqiqatlar aparmışlar.

**Dissertasiyanın elmi yenilikləri.** Tədqiqat işinin əsas yeniliyi onun tematik aktuallığı ilə müəyyənləşir. Tırnqı və nanayların poetik və melodik təcəssümü ilk dəfə olaraq dissertasiyada müstəqil tədqiqat mövzusu kimi araşdırılmışdır.

Dissertasiyada əldə edilmiş elmi yenilikləri aşağıdakı şəkildə qruplaşdıraraq müəyyən etmək olar;

- Tədqiqata cəlb olunmuş materiallar ilk dəfə olaraq bədii mətn və musiqi baxımından tədqiq olunmuşdur.

- Tədqiqatın materiallarının poetik xüsusiyyətləri təhlil edilərkən onların forma və məzmun səciyyəsi, mətn tipləri və şəkilləri ilk dəfə olaraq öyrənilmişdir.

- Tırnqı və nanaylar ilk dəfə olaraq musiqişünaslıq baxımından öyrənilmişdir.

- Tədqiqat materialları ilk dəfə olaraq mətn və musiqinin vəhdəti problemləri çərçivəsində araşdırılmışdır.

- Tədqiqat nəticəsində musiqi folklorumuzun öyrənilməmiş janrı, sosial-mədəni və mənəvi dəyərlərimiz olan tırnqı və nanaylar kompleks şəkildə öyrənilib milli humanitar düşüncənin, mədəni həyatın dövryyəsinə daxil edilmişdir.

**Dissertasiyanın məqsəd və vəzifələri.** Dissertasiyanın əsas məqsədi tırnqı və nanayların elmi təhlilə cəlb olunması nəticəsində onların mətninin bədii-poetik xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaqla söz və musiqi sənətlərinin vəhdəti probleminin öyrənilməsinə təmin etmək və tədqiqat materialının folklorşünaslıq və musiqişünaslıq baxımından müqayisəli təhlilini verməkdir. Dissertasiyanın əsas məqsədlərinə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir;

- Tırnqı və nanayların poetik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək;
- Tırnqıların və nanayların mətnlərinin strukturunu, semantik mahiyyətini müəyyənləşdirmək;

- Tırnqıların və nanayların forma, janr xüsusiyyətlərini ortaya çıxarmaq;
- Tırnqıların və nanayların melodik xüsusiyyətlərini araşdırmaq;
- Mətnlə musiqinin vəhdəti problemlərini öyrənmək;
- Tırnqıların və nanayların metro-ritmik cəhətlərini təhlil etmək;
- Tırnqıların və nanayların musiqi forma və lad səciyyələrini müəyyənləşdirmək;
- Tırnqıların və nanayların regional xüsusiyyətlərini onların sosial-mədəni kontekstlərini aydınlaşdırmaq.

**Dissertasiyanın nəzəri-metodoloji əsasları.** Mövzunun araşdırılmasında tarixi, ədəbi-nəzəri və musiqi-nəzəri problemlərin tədqiqatında istifadə edilən müasir metodoloji bazaya, prinsiplərə əsaslanmaqla tırnqı və nanayların təsvirinin, tipoloji forma xüsusiyyətlərinin, janr səciyyəsinin, musiqi-nəzəri əsaslarının işlənilməsinə diqqət verilmişdir. Təsviri metodla tırnqı və nanaylar haqqında geniş təssəvvür yaradılmış, onların janr tərkibi, mətn tipləri, şəkilləri müəyyənləşdirilmişdir. Tırnqıların və nanayların poetik və musiqi dil xüsusiyyətləri, forma və məzmun səciyyəsi, melodik, metro-ritmik, lad quruluşları tipoloji, və müqayisəli metodlardan istifadə edilərək araşdırılmışdır. Mövzunun işlənilməsində müasir folklorşünaslığın, musiqişünaslığın nəzəri əsaslarından yaradıcı şəkildə faydalanılmışdır.

**Dissertasiyanın obyektı və predmeti.** Tədqiqatın **obyektini** Azərbaycanın qədim torpaqları olmuş Ağbabanın yerləşmiş olduğu coğrafi-inzibati ərazilərində mövcud olan tırnqıların və nanayların folklorşünaslıq və musiqişünaslıq baxımından qarşılıqlı elmi-nəzəri təhlili təşkil edir. Tədqiqatın araşdırılmasında toplanılmış materialın nota köçürülməsi nəticəsində onların poetik, lad, forma, metro-ritmik və melodik quruluşları və məzmun arealının spesifik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi tədqiqatın **predmetinə** daxildir.

**Dissertasiyanın nəzəri və praktik əhəmiyyəti** olduqca geniş və əhatəlidir. Dissertasiyanın materiallarından «Musiqi folkloru», «Etno-musiqişünaslıq», «Musiqi tarixi», «Aşıq musiqisi və Aşıq yaradıcılığı» fənnlərinin, Qərbi Azərbaycan folklorunun öyrənilməsində tədris vəsaiti və tədqiqat materialı kimi istifadə oluna bilər. Tədqiqatın mətnlərindən regional folklorun, şifahi xalq yaradıcılığının, aşıq mühitinə və mədəni irsin öyrənilməsində bədii və nəzəri material kimi faydalanmaq olar. Tədqiqatın materialları Azərbaycan folkloru nümunələrinin zənginləşdirilməsi üçün də yararlı ola bilər.

**İşin aprobeiasyası.** İş AMEA Folklor İnstitutunun «Aşiq musiqisi və saz ifaçılığı» şöbəsində hazırlanmışdır. Dissertasiya «Aşiq musiqisi və saz ifaçılığı», «Azərbaycan folkloru» şöbələri ilə BMA-nın «Xalq musiqisi» kafedrasının birgə iclasında müzakirə olunmuşdur. Onun əsas müddəaları məqalələrdə və konfrans məruzələrinin materiallarında əhatə olunmuşdur.

**Dissertasiyanın quruluşu.** Dissertasiya giriş, iki fəsil, doqquz yarımfəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyatdan ibarətdir.

## DISSERTASIYANIN ÜMUMİ MƏZMUNU

Dissertasiyanın **giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı, tədqiqatın obyekti və predmeti, dissertasiyanın işlənmə dərəcəsi, məqsəd və vəzifələri, nəzəri-metodoloji əsasları, elmi yenilikləri, işin nəzəri–praktiki əhəmiyyəti və aprobeiasyası haqqında danışılır.

Dissertasiyanın **birinci fəsl**i «**Ağbaba və Qərbi Azərbaycanın mərasim folklorunda musiqinin rolu və əhəmiyyəti**» adlanır və beş yarımfəsildən ibarətdir. **1.1.«Ağbaba və Qərbi Azərbaycan musiqi folklorunda mövsüm-mərasim nəğmələri»**nə həsr olunub. Burada Ağbaba və Qərbi Azərbaycan folkloru tarixindən, etnoqrafik və arxioloji məxəzlərin, sənədlərin verdiyi məlumatlardan, əsasən, Azərbaycanın digər regionlarının folkloruna görə qədimliyindən məlumat verilir. Əfsanə və rəvayətlərdə, folklorşünas və digər çoxsaylı alimlərin tədqiqat əsərlərində Nuh Nəbinin gəmisinin tufandan sonra Ağrı dağının qülləsində ləmbər salıb dayanması faktı bu ərazilərin ən qədim insan məskənlərindən biri olmasını təsdiq edir. Nuhun gəmisini, Vedi, Zəngəzur, Zəngi çayı adları ilə bağlı Firidun bəy Köçərli<sup>15</sup>, Nailə Vəlixanlı<sup>16</sup>, Budaq Budaqov, Qiyasəddin Qeybullayev<sup>17</sup>, Hüseyn İsmayilov<sup>18</sup>, Əziz Ələkbərli<sup>19</sup>, Firidun Ağasioğlu<sup>20</sup> və b. kifayət qədər dəyərli məlumatlar vermişlər. Urartu dövründən 1988-ci ilə qədər Qərbi Azərbaycanın bütün əraziləri boyu yaşamış azər-

---

<sup>15</sup> Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı, II cild, Bakı, 1981

<sup>16</sup> Vəlixanlı N. Ərəb xilafəti və Azərbaycan, Bakı, 1993, səh. 8.

<sup>17</sup> Budaqov B, Qeybullayev Q. Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti, Bakı 1998, səh. 24-26.

<sup>18</sup> İsmayilov H. Ələkbərli Ə. Azərbaycan folkloru antologiyası. X kitab (İrəvan çuxuru folkloru), Bakı, Səda, 2004, 471s.

<sup>19</sup> Ələkbərli Ə. Qərbi Azərbaycan I cild, Bakı, Nurlan, 2003, s.48-50.

<sup>20</sup> Ağasioğlu F. Azər xalqı, Bakı, 2000, səh. 72.

baycanlı mənşəli türklər çox zəngin folklor örnəkləri yaradıb yaşatmışlar. O ərazilərdə mövcud olan toponimlər, dağ, çay və s. adlar bizim folklor yaddaşımızda bu gün də yaşayır. Folklorşünas alimlərin, xüsusən də AMEA-nın Folklor İnstitutunun əməkdaşlarının topladığı sayısız folklor nümunələri içində mifoloji rəvayətlər, inanclar, alqışlar, qarqışlar, andlar, mövsüm-mərasim nəğmələri, əmək nəğmələri, sayaçı sözləri, holavarlar, Novruz bayramı mərasimi, toy adətləri əfsanə və rəvayətlər, nağıllar, qara-vəllilər, lətifələr, atalar sözləri və məsəllər, vəsfi-hallar, xalq mahnıları, bayatılar, ağılar, haxıştalar, aşiq yaradıcılığına aid şeir və musiqi havaları, tırnqılar və nanaylar, meyxanalar, uşaq folkloru və s. bir daha sübut edir ki, Qərbi Azərbaycanın ən qədim dövrlərdən formalaşdırdığı zəngin folkloru, folkloru yaratmaq və yaşatmaq ənənəsi olmuşdur.

Adlarını çəkdiyimiz folklor janrları arasında mövsüm-mərasim nəğmələri, əmək nəğmələri, sayaçı sözləri, holavarlar, Novruz bayramı mərasimi, toy adətləri, xalq mahnıları, bayatılar, ağılar, haxıştalar, aşiq yaradıcılığına aid şeir və musiqi havaları, tırnqılar və nanaylar, meyxanalar, bilavasitə musiqi folkloru janrlarıdır ki, əfsuslar olsun ki, musiqişünaslıqda bu zəngin ənənə öyrənilməmişdir. Göstərilən musiqi folkloru janrlarının xalqın sosial-mədəni həyatında oynadığı əvəzsiz rolun müqayisəli təhlili sübut edir ki, həmin musiqi folkloru nümunələri həm şəhər mühiti, həm də kənd həyatı üçün xarakterik olmuşdur. Folklor örnəklərinin təhlilinə keçməzdən əvvəl bir məsələni də xüsusi olaraq qeyd etmək istərdim. Folklorşünaslıqda mövsüm-mərasim, əmək, vəsfi-hallar, novruz bayramı şənliklərində və toy adətlərində ifa edilən nəğmə və rəqslərin hamısı mərasim folkloru örnəkləri kimi araşdırılır. Musiqişünaslıqda isə qeyd etdiyimiz folklor nəğmələri xalq mahnı janrının tərkib hissəsi kimi təhlil edilir. Hazırki tədqiqat işində, biz, bu nəğmələri folklorşünas alimlərin təsnifatına uyğun şəkildə vermişik.

Ağbaba musiqi folklorunda mövsüm-mərasim nəğmələrinin araşdırılması göstərdi ki, Azərbaycanın ən qədim ərazilərindən olan onun qərb bölgəsində formaca milli olan çox zəngin folklor musiqi janrları, örnəkləri mövcud olmuşdur. Mərasimlərdə ifa olunan və ya oynanılan hər bir musiqi folkloru janrı özünün tarixiliyi, milli ruhu, rəngarəng ənənəsi, poetik və musiqi dili ilə seçilir. Qərb bölgəsinin mövsüm-mərasim nəğmələrinin təhlilləri bir çox janrların; mövsüm nəğmə və rəqslərinin, əmək mahnılarının, mahnı-rəqslərinin orijinal olub bu ərazilər üçün xarakterik olduğunu sübut etdi. Şaman mərasimlərində tas qurmaq və zərb alətlərinin müşayiəti ilə odun ətrafında rəqs edib dua oxumaq, əkinçilik nəğmələrinin

dən; kotana, öküzlərə, məjğala, hodaqlara deyilən holavarlar, qərrib nəğmələri, vəsfi-halların ifa üslubu Qərbi Azərbaycan folklorunun özünəməxsus cəhətlərini üzə çıxardı. V.Belyayevin təbirincə desək, Azərbaycan xalqının formalaşmasında özünün zəngin məzmunu və forması ilə xalqın məişətini və xarakterini göstərən xalq mahnıları da formalaşırdı. Azərbaycanın əmək nəğmələrinə daxil olan çoban avazları, əkinçilik, ev-məişət və əsasən də qadın əməyini vəsf edən nəğmələr daha rəngarəngdir<sup>21</sup>.

Qərbi Azərbaycanın folklor örnəklərinin digər regionların musiqi folklor nümunələri ilə müqayisəli təhlilləri göstərir ki, burada mövcud olan hər bir folklor örnəyi böyük türk dünyasının folklorunun bir tərkib hissəsi olub onun ən zəngin şaxələrindən birinin yaşadıcısı olmuşdur. Bu regionun mövsüm-mərasim musiqi folkloru janrlarının bir çox nümunələri xalqın məişət, toy-düyün ənənələrində də yaşadılmışdır.

**1.2. «Ağbabanın və qədim Qərbi Azərbaycan mühitində formalaşmış məişət, toy ənənələrində musiqidən istifadə formaları»** təhlil edilib. Ağbaba və Qərbi Azərbaycanın folklor örnəkləri arasında məişət, toy-düyün mərasimlərində geniş yayılmış mahnı, rəqs, mahnı-rəqs və s. musiqi folkloru nümunələri də vardır. Ümumiyyətlə, qeyd edim ki, elə toy-düyün mərasimi yoxdur ki, orada musiqidən istifadə olunmasın. Folklor mühitlərinin özünəməxsus spesifik cəhətlərindən irəli gələn musiqi ifa üslubları, formaları, instrumental ifa tərzii mövcud olduğu üçün həmin ərazilərdə keçirilən toylarda yerli ənənədə olan ifa mədəniyyətinədən istifadə olunmuşdur. Şəhər mühitində icra edilən məişət, toy mərasimlərində xalq mahnılarından, rəqslərindən, muğam, təsnif, aşiq ifalarından istifadə edilirdisə, kənd mühitində milli ənənədə, xüsusən də regionun yaşatdığı folklor adət və ənənələri, örnəkləri konservativ şəkildə qorunub nəslədən-nəslə ötürülürdü. Şəhər mühitində mövcud olan folklor nümunələrinin ifa tərzində ümumi bir oxşarlıq, vahid forma və məzmun müşahidə edilirdisə, regionlarda keçirilən mərasimlərdə özəl cəhətlər daha çox özünü göstərirdi.

Qərbi Azərbaycan musiqi folklorunda özünə dərin kök salmış müxtəlif mərasimlərlə bağlı rəqslər də vardır. Şəhər mühitində keçirilən toy-düyünlərdə ifa edilən rəqslər ənənəvi rəqs nümunələrindən bir o qədər də fərqlənmir. Lakin kənd yerlərində mövcud olan el şənliklərində, toy-düyünlərdə, mərasimlərdə ifa edilən rəqslər folklorumuzun bəzəyidir. Tanınmış folklorşünas B.Hüseynli Azərbaycan rəqs musiqisinin klassifi-

---

<sup>21</sup> Беляев В.Очерки по истории музыки народов СССР. М.: Музгиз, 1963, с.6

kasiyası haqqında yazanda göstərir ki, «Azərbaycan xalq rəqsləri musiqi müşayiətinə görə aşağıdakı növlərə bölünür: vokal, vokal-instrumental, instrumental.

Qərbi Azərbaycanın məişət, toy mərasimlərində ifa edilən mahnı və rəqslərin təhlili göstərdi ki, onlar rəngarəng və çoxşəxsidir. Burada xalq mahnılarından, milli rəqslərdən, kütləvi mahnı-rəqs formalarından, instrumental musiqidən geniş istifadə olunması ənənəsi öz təsdiqini tapmışdı. Araşdırmalar regionun spesifik xüsusiyyətlərindən, sosial-mədəni inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq regionun əsrlərlə qoruyub yaşatdığı ayrı-ayrı folklor nümunələrinin mövcudluğunu üzə çıxardı. Həmin mərasimlərdə rəngarəng və çoxjanrlı xalq mahnılarından, onların forma və məzmunundan necə istifadə olunmasının öyrənilməsi də fikrimizcə musiqi folkloru üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

**1.3. «Ağbaba və Qərbi Azərbaycan musiqi folklorunda xalq mahnı janrı»** adlanır. Ağbaba və Qərbi Azərbaycan folklorunun əsas janrlarından biri də xalq mahnılarıdır. Xalq mahnıları bütün folklor mühitləri üçün səciyyəvi xüsusiyyət daşıdığı üçün onun kütləvililiyi və gündəlik məişət həyatı ilə bağlı olması insan yaşayışının zərurətindən doğurdu. Bu xalq mahnıları məna, məzmun çalarlığına, poetik və musiqi dilinin xüsusiyyətlərinə görə fərqli və rəngarəngdir. Tanınmış musiqi nəzəriyyəçisi V.Belyayev Azərbaycan folklorunda məişət mahnılarının, beşik mahnılarının, uşaq mahnılarının, lirik mahnıların, mahnı-dialogların, məsxərəli və satirik mahnıların, idman-zorxana, qəhrəmanlıq, çoban mahnılarının, rəqs musiqisinin və s. geniş vüsət almasını göstərir<sup>22</sup>. Musiqişünas D.Məmmədbəyov isə xalq mahnılarının əhəmiyyətindən yazarkən göstərir ki, «Xalq mahnısı – Azərbaycan musiqi folklorunun bir sahəsidir. O, Azərbaycan dilinin və musiqi üslubunun xarakterik cəhətlərini özündə ehtiva etmişdir. Xalq mahnısına dərin ifadəlilik, parlaq emosionallıq xasdır. Onun ürəkaçan melodiyları, kəskin ritmləri və poetik obrazları böyük əksər dinləyicilərin ürəyinə yol tapır. Onları xüsusən yaxın qonşular – ermənilər və gürcülər, qardaş Orta Asiya respublikalarının xalqları daha çox sevirlər. Azərbaycan mahnılarının xarici ölkələrdə – Yaxın və Orta Şərqi ölkələrində və bir çox digər dövlətlərdə də pərəstişkarları çoxdur»<sup>23</sup>.

---

<sup>22</sup> Беляев В. Музыкальная культура Азербайджана. М.: Музгиз. 1955, с.4-5,

<sup>23</sup> Азербайджанские народные лирические песни. (Составитель Д. Мамедбеков) М.: Музыка, 1965 с.3.

Xalq mahnıları arasında rengional xüsusiyyətlərinə görə başqa ərazilərdən seçilən və demək olar ki, ya ifa edilməyən, ya da başqa variantlarda ifa olunan orijinal xalq mahnıları mövcuddur. Bu tip mahnılar Qərbi Azərbaycan folklorunun özünəməxsus səciyyəvi cəhətidir ki, onlar xalqın öz milli ənənəsindən irəli gələn və regionun xüsusiyyətlərini, ifa formalarını, poetik məzmun çalarlarını bədxah qonşulardan konservativ şəkildə qoruyub özündə saxlamaqla milli yaşam həyat tərzini, milli təfəkkürü hifs etməyə müvəffəq olmuşdur. «O xal nə xaldı», «Cigey-cigey», «Sara», «Quşum», «Nadana məni», «Demədimmi?», «Bəkə yar gələ», «Buğdacan», «Al gəti»<sup>24</sup>, «Dara zülfün», «Gözəl haqqında deyilmiş mahnı», «Gözəl haqqında mahnı», «Heyran xanımla Əcəb oğlanın deyişməsi», «Xalq türküsü», «Nəğmə» (O da gözəl, bu da gözəl), «Yar yarı görəndə»<sup>25</sup> və s. xalq mahnılarında yuxarıda deyilən fikirlərin təsdiqini tapa bilərik. Adları qeyd edilən xalq mahnılarının regionun spesifik cəhətlərini, dialektikasını özündə hifs etdiyini və bu mahnıların Azərbaycanın başqa yerlərində ifa olunmamasını, həmçinin onların orijinallığının musiqişünaslıq üçün böyük əhəmiyyət daşıdığını nəzərə alaraq mahnıların sözlərini qısaldılmış şəkildə veririk.

Qərbi Azərbaycanın musiqi folklorunda «Ağılar» da mövcuddur. Ağılar həm dini mərasimlərdə, həm də ayrı-ayrı matəm mərasimlərində oxunardı. Dini mərasimlərdə oxunan ağılar haqqında yuxarıda qısa da olsa məlumat vermişdik. Ayrı-ayrı matəm mərasimləri məişət xarakterli olub xalq arasında geniş yayılmışdı.

**1.4. «Tırınqı və nanayların aşiq musiqi yaradıcılığının formalaşmasına təsiri»** məsələləri araşdırılır. Folklorşünas alimlər tırınqıların<sup>26</sup> qədim folklor nümunəsi kimi aşiq mühitinin inkişafında və el şairlərinin formalaşmasında xüsusi rol oynamasını təsdiq etmələri bu janrların öyrənilməsinin əhəmiyyətini bir qədər də artırır. Məsələn, Ağbaba aşiq mühitinin inkişafında el şairlərinin yetişməsində tırınqıların əhəmiyyəti az deyildir-deyən Ağbabalı İskəndər sonradan qeyd edir ki, «tırınqı oxuyanlar iki yerə ayrılırdı: tırınqı oxuyanlar və tırınqı deyənlər. Tırınqı ustası olmaqdan ötrü hər bir adamda Tanrı payı olan sinədəftərlik, bir də gözəl səs

---

<sup>24</sup> İsmayılov H. Ələkbərli Ə. Azərbaycan folkloru antologiyası. X kitab (İrəvan çuxuru folkloru), Bakı, Səda, 2004, s.298-304.

<sup>25</sup> Bax: Folklor çələngi. (Transliterasiya, mətnlərin hazırlanması, tərtib və ön sözlün müəllifi İ.Əbbaslı). Bakı, Nurlan, 2008, s.23.

<sup>26</sup> Tırınqı – qürbət nəğmələridir. Onların məzmunu vətən, el-oba həsrətini vəsf edir.

olmalı idi. Bunlar bir yerdə olanda tırınqı ustası olmaq asandı»<sup>27</sup>. Bu fikri davam etdirən T.Qurbanov isə yazır ki, tırınqı məclislərində həmişə ağsaqqallardan ibarət münşiflər heyəti olurdu. Onlar tırınqı oxuyanların səsinə, saz havaları üstündə sözləri düzgün oxumaqlarına və tırınqıların sözlərinin orijinallığına xüsusi fikir verərdilər. Münşiflər heyəti qabiliyyətli adamlardan tırınqı oxuyanlar və tırınqı deyənləri (tırınqı ustalarını) seçər və onlara məclis və yığıncaqlar keçirməyə icazə verərdilər<sup>28</sup>. Tırınqı deyənlərin bədahətən söz demək qabiliyyəti yoxdur. Onlar ancaq gözəl səslə saz havaları üstə tırınqı oxumağı bacarır, güclü yaddaşları, şirin danışmaları ilə adamlarda xoş əhval ruhiyyə oyadırdılar<sup>29</sup>. Tırınqıların mətnlərinin məzmunu əsasən el-oba həsrəti, ayrılıq motivlərindən ibarət olduğu üçün onların musiqi dili minor tonallığı üstündə və ya «Segah» ladı əsasında qurulan musiqi fikirlərindən ibarət olurdu. Tırınqıların ifasını aşiq havalarından fərqləndirən cəhətlərdən biri onların ikincilər kimi kütləvi formada yayılmaması olmuşdur. Aşiq havalarını bədii-ifadə formasına və janr xüsusiyyətlərinə görə tırınqlardan daha çox fərqləndirən digər cəhətlərdən biri də aşiq yaradıcılığının peşəkar səviyyəyə qədər yüksəlməsi və onların böyük sənətkarlar tərəfindən yaşadılması olmuşdur. Aşiq havaları peşəkar sənətkarlar tərəfindən toy-düynələrdə, el şənliklərində ifa edilərək Azərbaycanın bütün hüdudlarına, türk dünyasına yayılmasına geniş imkan açmışdır. Tırınqlar isə qeyri-peşəkar ifaçılar tərəfindən ifa edildiyi üçün regional çərçivədən kənara çıxmamış və həmin mühitin folklor musiqi janrı kimi xüsusi və fərdi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Tırınqların melodik dili ənənəvi aşiq musiqi üslubuna, intonasionalarına xas formalarda təzahür edir. Bu da təsadüfi deyil. Çünki hər iki janr eyni mühitdə, eyni sosial şəraitdə və eyni folklor musiqi intonasionaları, lad məkanını əsasında yaradılmışdır.

Tırınqların musiqi formasının bəzən klassik musiqi formalarına uyğun gəlməsi, bəzən də onlardan fərqlənməsi əsasən milli musiqi təfəkkür tərzindən və melodianın yaradılmasında ahəng qanunauyğunluğunun, milli lad-intonasiya xüsusiyyətlərinin özünü göstərməsindən irəli gəlir. Eyni zamanda bu proses tırınqların mətni ilə bağlı olduğu üçün özünü da-

---

<sup>27</sup> Ağbabalı aşiq İskəndər. Ayırdılar Ağbabadan (tərtib edən T.Səməmi). Bakı, Ozan, 1998, 184s.

<sup>28</sup> Səməmi T. Tırınqlar şifahi xalq ədəbiyyatının janrı kimi. «Dədə Qorqud» jurnalı I. Bakı, Nurlan, 2005, s.83-87.

<sup>29</sup> Bayramov A. Oğuz elindən - ozan dilindən. Bakı, Elm, 2000, 250s.

ha çox milli musiqi ənənəsinin və poetik formanın təzahüründə tapır. Tırnqıların melodik dilinin lad-intonasiya çeşidləri aşırıq havalarında olduğu kimi, əsasən «Segah», «Şur» muğamları üstündədir. Bu faktın özü də sübut edir ki, sadə xalq arasında adları çəkilən muğamların lad-intonasiyaları məişət havaları arasında geniş yayılmış və insanın həsrət, məhəbbət duyğularını, vətənə bağlılıq hisslərini ifadə edən əsas səciyyəvi cəhətdir.

Nanaylar da Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış folklor nümunəsidir. Nanayların əsasən Qərbi Azərbaycan bölgəsində və bu mühitin təsirinə geniş yayıldığı Qazax, Tovuz, Akstafa əraziləridir. Əfsuslar olsun ki, bu musiqi folkloru örnəkləri də musiqişünaslıqda bu vaxta qədər öyrənilməmiş və onlar haqqında elmi ədəbiyyatda kifayət qədər məlumatlar yoxdur. Nanaylar haqqında folklorşünas alimlər onların mətnlərini topladıqları üçün bu sahədə bir sıra tədqiqat işləri aparmışlar. Nəticədə nanayların mətn quruluşu, forması araşdırılmışdır. Nanaylar da tırnqılar kimi avazla oxunur və onların məzmunu mətnin poetik semantikasi əsasında formalaşır. Onların melodik xətti forma quruluşuna, sadəliyinə görə seçilir. Nanaylar məişət havaları olduğu üçün onun mətninin məzmunu tırnqılardan fərqlidir. Qeyd etdiyimiz kimi, tırnqılar qürbət havaları olub vətən, el-oba həsrətini vəsf edirsə, nanayların mətn quruluşu rəngə-rəng səpkidə olaraq müxtəlif məişət mövzularını əhatə edir. Sözsüz ki, nanayların mətn quruluşunun müxtəlif səpkidə olması, onların oxunduğu avazların da melodik və metro-ritmik quruluşlarına öz təsirin göstərmişdir. Hər bir nanay yarandığı şəraitə, mühitə görə müxtəlif xarakterlidir. Onlar estetik təsir dairəsinə görə insanda şən, bayram əhvali-ruhiyyəsi, çılgın hisslər, lirik-psixoloji duyğular oyatmaq qüdrətinə malikdir. Nanayların mətn quruluşu əsasən iki hissədən; vəsfi-hallar və nanayarasından ibarət olduğu üçün onun avazla oxunuşu bir növ onun musiqi formasını mahnı janrına yaxınlaşdırır. Yəni mahnılar üçün xarakterik olan kuplet və nəqarət ifa formasına bənzər ifa tərzini nanaylara da xasdır. Belə ifa tərzini nanayların mətn quruluşunun formasından irəli gəlir. Bu cür ifa tərzinə biz mahnı janrından başqa aşırıq musiqisində də rast gəlirik.

Musiqi folklorunun ilkin musiqi janrları sırasına daxil olan tırnqı və nanayların lad-intonasiya xüsusiyyətləri, onların musiqi ifadə obrazları, intonasiya xüsusiyyətləri aşırıq musiqi janrının formalaşmasına öz müsbət təsirinə göstərmişdir. Təhlil etdiyimiz tırnqı və nanayların yerli dialektə əsaslanan intonasiyalarının aşırıq musiqisinə təsiri, eyni zamanda, onların forma və məzmun xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

**1.5. «Tırınqı və nanayların poetik forma və məzmun xüsusiyyətləri»** adlanır. Azərbaycanın xalq yaradıcılığının ayrılmaz qolu olan musiqi folkloru, onun ayrı-ayrı janrları, xüsusən də «Tırınqı və nanayların», mədəni irs kimi yaşadılması, onların forma və məzmunları şərh olunur.

Azərbaycanın qədim musiqi folkloru arasında «Tırınqı»lar da xüsusi yer tutur. Musiqi folklorunun bu nümunələri musiqişünaslıqda tədqiqata cəlb olunmadığı üçün musiqi elmində bunlar haqqında məlumatlar azlıq təşkil edir. Qədim musiqi folkloru nümunələri olan «Tırınqı»lar el içindən çıxmış sənətkarlar və folklor nümunələrini yaşadan sadə əməkçilər tərəfindən qorunub saxlanıldığı üçün onların toplanılması və tədqiqata cəlb olunması prosesi həm AMEA-nın Folklor İnstitutunun əməkdaşları, həm də bizim tərəfimizdən həyata keçirilməyə başlanmışdır.

«Tırınqı»lar əsasən kənd əhalisinin kompakt yaşadığı ərazilərdə geniş yayılmışdır. Onlar adətən toylarda, məişət mərasimlərində, uzun sürən payız və qış gecələrində keçirilən məclislərdə ifa edilir. Azərbaycanın qərb ərazilərində yayşayan peşəsi əkinçi və maldarlıq olan əhali arasında bu musiqi folkloru nümunələrinin geniş yayılması qeydə alınmışdır. Folklorşünas alimlər «Tırınqı»ların mətnlərini tədqiqata cəlb etsə də musiqişünaslarımız bu unikal folklor nümunələrini musiqişünaslıq baxımından araşdırmamışlar. Folklorşünaslardan P.Əfəndiyev, İ.Abbaslı, A.Nəbiyev, M.Allahmanlı, R. Rüstənzadə, S.Paşayev, Ağbabalı İskəndər, A.Bayramov, T.Qurbanov və b. bu janrların folklorumuzda xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsini qeyd etmələri onların öyrənilməsini aktuallaşdırır və bu janrların musiqişünaslıq baxımından xüsusi tədqiqata cəlb edilməsini reallaşdırır və ona bəraət qazandırır.

Dissertasiyanın **ikinci fəsl**i «**Tırınqı və nanayların musiqi nəzəri əsasları**» adlanır və dörd yvrımfəsildən ibarətdir. **2.1. «Tırınqı və nanayların lad-intonasiya xüsusiyyətləri»**nin təhlilinə həsr olunub. Musiqi folklorunun bütün janrlarında səslənən havalar, yəni ifa edilən melodiya-ların əksəriyyətində onların lad-intonasiyaları özünü qabarıq şəkildə göstərir. Azərbaycanın milli musiqisində lad-intonasiyaların özünü qabarıq şəkildə göstərməsi xalqın musiqi təfəkkürü, onun milli ənənəyə, muğam və aşiq musiqisinə dərinə bağlı olması ilə əlaqədardır. Musiqi folklorunda melodiyanın formalaşmasında iştirak edən özək musiqi fikirlərinin, motivlərin, lad-intonasiyaların bədii ifadə xüsusiyyətlərinə, milli ornamentinə təsiri də diqqətdə saxlanılmalıdır.

Qərbi Azərbaycan musiqi folklorunun materiallarının incələnməsi göstərir ki, əksər musiqi folklor nümunələri «Rast» «Şur» və «Segah» lad-intonasiyaları üzərindədir. Bu faktın özü sübut edir ki, sadə əməkçi xalqın nümayəndələrinin uzun payız və qış gecələrində oxuduğu tırınqı və nanayların əksəriyyətinin lad-intonasiyaları məhz bu muğamlar üzərində qurulmuşdur. Bu da təsadüfi deyil, çünki Qərbi Azərbaycanın musiqi folkloru mühitində aşiq yaradıcılığı geniş yayılmışdır. Aşiq musiqi intonasiyalarının öyrənilməsi, xüsusən də, Ə.Eldarovanın<sup>30</sup>, T.Məmmədovun və N.Rəhimbəylinin ayrı-ayrı elmi məqalələrinin təhlilləri sübut edir ki, aşiq musiqisi repertuarında havaların əksəriyyəti üç muğam intonasiyaları; «Rast», «Segah», «Şur» əsasında. Qeyd edilən fikirdən məlum olur ki, Ağbaba və Qərbi Azərbaycan musiqi folklorunda oxunan tırınqı və nanayların lad-intonasiya çeşidləri aşiq musiqi intonasiyaları ilə sıx əlaqədardır. Bu da yuxarıda qeyd edilən «ladın motiv nüvəsi» olması fikrini təsdiq edir.

«Rast» ladi əsasında olan nanayların («Dərəyə», «Usta dərdinnən», «Alma», «Leylan») təhlili bu havaların qədim ənənəyə mənsub olduğunu göstərir. Bunu, ilk növbədə, lad quruluşlarının böyük tersiya və xalis kvarta intervalı həddində olmasında görmək olar. Araşdırdığımız havaların lad quruluşlarının tersiya, kvarta olmasına baxmayaraq onların intonasiya çeşidləri öz zənginliyi ilə seçilir. İntonasiyaların milli zəmin əsasında qurulması bir tərəfdən ladin və mətnin dil, ahəng xüsusiyyətlərindən, digər tərəfdən isə, istinad pərdələrinin qarşılaşdırılmasından irəli gəlir. Havaların ifa edildiyi əsas pərdənin, tonikanın «sol» səsinə düşməsi folklor materiallarını bizə təqdim edən eyni ifaçı olması ilə bağlıdır.

«Gəlin tərifı», «Ay qız kimin qızısan» havaları «Şur» üsündə olan havalardır. Xarakterik xüsusiyyətinə görə bu mərasim havaları «Şur»un aşıladdığı emosional təsir dairəsinə tam şəkildə cavab verir.

Toplanılmış və təhlilə cəlb edilən tırınqı və nanayların bir qismi də «Segah» muğamı üstündə qurulmuşdur. «Segah» ladinin aşıladdığı emosional təsir dairəsi də bu lad üzərində olan havaların («Mübarək», «Çoban», «Ağacda leylək», «Tut qolumnan», «Əmioğlu», «Bu yaylaq») məhəbbət rəmzi kimi musiqi ifadə vasitələri ilə mahiyyətini, onun semantikasını açmasının şahidi oluruq.

Ümumiyyətlə qeyd edək ki, «Rast», «Şur» və «Segah» əsasında olan havacatlar mikrolad strukturuna görə K3, B3, X4 və X5 intervalı həddindədirlər. Belə struktur quruluşlu havaların musiqi folkloru nümunələri

---

<sup>30</sup>Eldarova Ə. Azərbaycan aşiq sənəti. Bakı: Elm, 1996, 165 s.

olması şəksizdir. İntonasiyalarına görə bu havaların aşiq musiqi havalarına nisbətən daha qədim olması da təhlillər nəticəsində təsdiq olunur. Bu havalar özünün qeyri-peşəkar sənət nümunələri olmasını intonasiya xüsusiyyətlərindən açıq-aşkar göstərir.

**2.2. «Tırınqı və nanayların metro-ritmik quruluşları»**nı hətlilə cəlb edir. Musiqi folkloru nümunələri olan tırınqı və nanaylar öz forma və metro-ritmik quruluşuna görə digər musiqi janrlarından, folklor nümunələrindən fərqlənir. Arxaik sənət nümunələri kimi bu havaların metrik ölçüləri onların məzmunundan, mətnlərin strukturundan asılı olaraq dəyişkən şəkildə özünü göstərir. Musiqi əsərlərinin bütün janrlarında melodiyanın formalaşmasında ritmik və metrik ölçülər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bunu şərh edən musiqişünas A.Mazel yazır ki, «melodiyada başlıca rolu yüksəklik və vaxtla müəyyən edilən münasibət (ritmika) oynayır və bu iki cəhət melodiya üçün son dərəcə əhəmiyyətlidir. Xüsusilə melodiyanın hissələrə parçalanması, ilk növbədə, ritmdən, ritmik dayanacaqlardan, ritmik təkrarlanmalardan asılıdır... Eynilə melodiyanın bir çox ümumi janr xüsusiyyətləri (məsələn, marşlıq, rəqsvarilik, mahnılıq), ilk növbədə, ritmdən asılıdır. Müxtəlif mühüm əlaqələrə, zəngin ifadəli imkanlara malik olan ritm xüsusi halda ən müxtəlif hərəkətləri, o cümlədən insan bədəninin hərəkətlərini (addımlama, qaçma, hoppanma, müxtəlif tərzli hərəkətlər) əks etdirə bilir. Ritm bilavasitə çox geniş xalq kütləsinə təsir etməyi bacırır, təbilin səsi hətta musiqi qabiliyyəti olmayan insanlara emosional təsir göstərə bilər»<sup>31</sup>. Həqiqətən də ritm bütün musiqi janrlarının yaranmasında həlledici rol oynamışdır. Folklor musiqi nümunələrində də əzəldən ritmik komponentlər bütün havaların melodik bünövrəsində xüsusi əhəmiyyət daşımışdır. Onu da qeyd etmək istərdik ki, mövcud musiqi havalarının ritmik quruluşunun sadə, mürəkkəb olmasından asılı olaraq melodiyanın strukturu da buna uyğun şəkildə dəyişir. Təhlilə cəlb etdiyimiz musiqi folkloru havalarının melodik quruluşunun formayaradıcı xüsusiyyətlərində də qeyd etdiyimiz cəhətləri müşahidə etmək olar. Yəni sadə ritmik formulları olan havaların melodik struktur quruluşu sadə, mürəkkəb olanların strukturu isə formaca geniş və ya mürəkkəb şəkildə olur. Buna görə də tırınqı və nanayların nəzəri təhlilində ritmik və metrik ölçülərin struktur quruluşlarına diqqət yetirək.

Təhlilə cəlb etdiyimiz havaların əsas özək mövzularının ritmik bünövrəsi, əsas musiqi fikrinin ritmik strukturu, melodik-sintaktik quruluşun

---

<sup>31</sup> Mazel A. Musiqi əsərlərinin quruluşu. Bakı, Maarif, 1988, s.62-63.

təsnifi şərh edilir. Tırnqı və nanayların metro-ritmik xüsusiyyətlərinin təhlili göstərdi ki, ənənəvi folklor nümunələri olan bu havalar xalq mahnılarının, aşıq musiqi havalarının bir janr kimi formalaşmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Təhlillər, eyni zamanda, sübut edir ki, bu folklor janrlarında poetik mətnlə musiqi arasında çox çıx əlaqə olmuşdur. Poetik mətnlə musiqinin vəhdəti onların melo-poetikasını səciyyələndirmiş və musiqi materialını məzmun, semantika baxımından zənginləşdirmişdir.

**2.3. «Tırnqı və nanayların melodik xüsusiyyətləri»** adlanır. Azərbaycan xalq musiqisi həmişə özünün melodiyasının rəngarəngliyi ilə fərqlənmiş və dinləyicilərin rəğbətini qazanmışdır. Bütün musiqi janrlarında, o cümlədən milli musiqinin əhatə etdiyi sahələrin, janrların hamısında melodiyanın xarakterik xüsusiyyətləri özünün emosionallığı, səciyyəvi cəhətləri ilə seçilmişdir. Bu hər şeydən əvvəl milli adət-ənənənin, folklor mühitinin, coğrafi şəraitin, mərasimlərin formalaşdırdığı milli mədəniyyətin bəşərliliyində, xalqın əsrlər boyu yaşatdığı zəngin mədəni irsində özünü göstərmişdir. Azərbaycanın peşəkar musiqi sənət nümunələrindən tutmuş şifahi ənənəvi professional musiqi janrlarına, o cümlədən folklor musiqisinin əhatə etdiyi bütün sahələrdə mövcud olan ayrı-ayrı sənət abidələrinin, musiqi janrlarının hamısında ilkin olaraq yadda qalan cəhətlərdən biri musiqimizin melodikliliyi, rəngarəng metro-ritmik xüsusiyyətləridir. Azərbaycanın xalq yaradıcılığında mahnı janrı, folklor musiqi nümunələri xüsusilə özünün xarakterik xüsusiyyətləri, səciyyəvi cəhətləri ilə seçilir. Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarında yaşadılan və özünün üslub, forma və hətta bəzən melodik dil xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən mərasim nəğmələri, xalq mahnıları, aşıq havaları zəngin repertuarı ilə seçilir. Bu xüsusda folklorşünas alim M.Həkimov yazır ki, «Azərbaycan aşıq poeziyasında və eləcə də xalq mərasim nəğmələrində, təkərləmələrində, atalar sözü və məsəllərində, düzgülərində, bayatılarında poetik fonetika xüsusi məna kəsb etmiş, musiqiliyi artırmışdır»<sup>32</sup>. Həqiqətən də mərasim nəğmələrində, xalq mahnılarında geniş şəkildə istifadə olunan şeir şəkillərinin poetik xüsusiyyətləri, onların fonetikasının heca quruluşlarında xüsusi melo-poetik səciyyə daşması və ifa edilməsində mövcud olan musiqililik folklor musiqimizin zəngin melodik dil xüsusiyyətlərini üzə çıxarır. Ona görə də xalq mahnılarından yazan musiqişünas V.Belyayev qeyd edir ki, «xalq mahnısı-bədii ədəbi-musiqili əsərdir. O, özülündə mətnə malikdir və fikri məzmun onun ifadəliliyində öz əksini tapır. Mətn poetik formanı şeirin

---

<sup>32</sup> Həkimov M. Aşıq sənətinin poetikası. Bakı: AMEA, 2004, s.392.

misralarının metrik və ritmik təşkilini təcəssüm etdirir, hansı ki, mahnının melodiyaşının yaranmasının ritmik bünövrəsidir»<sup>33</sup>.

Ağbaba musiqi folklorunda geniş yayılmış musiqi janrlarından biri də tırınqı və nanaylardır. Tırınqı və nanayların mətn quruluşlarının təhlilləri göstərdi ki, tırınqılar əsasən xalq mahnılarının formalaşmış inkişaf etməsində xüsusi rol oynamışdır. Bu şeir janrı əsasında olan nəğmələr mərasim nəğmələri olub əsasən toy-düynlərdə ifa olunardı. Tırınqılar toy-düynlərdə oxunduğu üçün onun əsas bəndindən sonra gələn iki misralı nanayı əksər hallarda toya yığışmış kütlə xor şəklində oxuyardı. Ucqar kəndlərdə isə həmin nanayı bir və ya bir neçə adam oxumaqla məclisi yola verərdilər.

Nanay və tırınqı havalarının melodik strukturunun inkişaf xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi sübut edir ki, bu havalar folklor nümunələri olduğu üçün onların söyləyiciləri olan qeyri-peşəkar sənət adamları bu nümunələri yaddaşlardan-yaddaşlara ötürərkən onların sadə əməkçi insanın təfəkkürünə uyğun şəkildə inkişafını təmin etmişdir. Yəni bütün təhlil edilən havalar melodik dilinin sadəliyinə, forma xüsusiyyətlərinə, inkişaf dinamikasına görə fərqlidirlər. Təhlil edilən folklor nümunələrinin melodik inkişafında faktiki olaraq dinamika, melodiyanın dramatik inkişafı yox dərəcəsindədir və ya çox cüzi formada özünü biruzə verir. Bu da onların folklor mühitilə, onların regional xüsusiyyətləri ilə sıx bağlı olmasını təsdiq edir.

**2.4. «Tırınqı və nanaylarda musiqi formasının təcəssümü və janr səciyyəsi»** təhlil olunur. Musiqi əsərlərinin məzmunu incəsənət janrının bütün növlərində olduğu kimi onların forma xüsusiyyətlərində öz əksini tapır. «Məzmun dedikdə ictimai-tarixi gerçəkliyin, səciyyəvi insan xarakterlərinin, fikir, duyğu, həyacanlarının əsərdə bədii əksini başa düşürük. Musiqi forması kimi isə sözün geniş mənasında əsərin məzmununu təcəssüm etdirmək məqsədilə istifadə olunan musiqi vasitələrinin mütəşəkkil sistemi nəzərdə tutulur. Başqa sözlə desək, əsərin məzmununu vermək məqsədilə həmin əsərdə vahid, bütöv vasitələr sistemində cəmlənən bütün janr vasitələri, bütün melodiya, ritm, harmoniya dönmələri, modulyasiyalar, tembrlər, dinamik çalarlar, faktura növləri, hissələrin uyğunluğu əsərin formasını əmələ gətirir.

Məzmun ilə formanın vəhdət təşkil etməsində məzmun böyük rol oynayır. Dəyişən ictimai-tarixi şərait incəsənət əsərinin məzmununu dəyiş-

---

<sup>33</sup> Беляев В. Связь ритма текста и ритма мелодии в народных песнях.// В кн: О музыкальном фольклоре и древней письменности. М.: СК. 1971, с.52.

dirirsə, onda yeni əsərlərin bu yeni məzmunu son halda məzmun təcəssümünə, yəni musiqi formasının dəyişdirilməsinə xidmət edən musiqi vasitələrinin də dəyişməsi ilə nəticələnir»<sup>34</sup>. Deyilən fikir musiqi əsərinin məzmun ilə formasının vəhdəti problemini əks etdirir. Həqiqətən də musiqi əsərlərinin janrından asılı olmayaraq onların forma xüsusiyyətləri əsərin ideya-məzmununun təcəssümündən irəli gəlir və onun ifadə xüsusiyyətlərindən meydana çıxır. Musiqi forması anlayışı musiqişünaslıqda həm də başqa bir mənada işlədilir. ««Musiqi forması» anlayışı sözün daha məhdud mənasında-əsərin ümumi bəstələnmə planı, yəni onun hissələrinin uyğunluğu mənasında da işlədilir. Bəstələnmə planı (sözün məhdud mənasında forma) əsərdə tətbiq olunan bütün (və ya başlıca) musiqi vasitələrinin mütəşəkkil birləşməsi ilə həyata keçirilir»<sup>35</sup>.

Azərbaycanın qərb bölgəsinin musiqi folkloru janrlarında da məzmun ilə musiqi formalarının vəhdət təşkil etməsi musiqi folkloru nümunələrinin melo-poetikasında, onların semantikasında öz əksini tapmışdır. Musiqi folkloru nümunələri tarixi-ictimai gerçəkliyi olduğu kimi əks etdirdiyi üçün musiqi folkloruna aid materialların forma xüsusiyyətlərindən də bu nümunələrin təqribən hansı tarixi dövrlərə aid olmasını müəyyən etmək olur. Bu mənada, təhlilə cəlb etdiyimiz tırınqı və nanayların musiqi forma təcəssümündən də onların təqribən olsa da hansı tarixi dövrə aid olmasını aydınlaşdırmaq olar.

Təhlil edəcəyimiz tırınqı və nanay havalarının musiqi formasını onların mətnləri və bu mətnlərin ifa üslubu təşkil edir. Tırınqların oxunması nanayların oxunmasından forma xüsusiyyətlərinə görə fərqli olduğu üçün bu fərqli cəhətlər həmin havaların musiqi formasında da öz əksini tapmışdır.

Ümumiyyətlə qeyd edək ki, tırınqı və nanayların musiqi formalarının nəzəri təhlilləri göstərdi ki, onlar qədim musiqi nümunələri olub folklorumuzun gözəl janrlarına aiddir. Tırınqların təhlili bu havaların xalq mahnılarının formalaşmasında, onların formayaradıcı xüsusiyyətlərində mühüm rol oynamasını üzə çıxardı. Tırınqların ifa üslubu formaca xalq mahnılarının ifa formasına daha yaxın olub onların melo-poetik strukturunun formalaşmasına öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Nanayların musiqi formasının təhlilləri isə sübut edir ki, bu havaların həm aşırıq musiqi havalarının, həm də bəstəkar yaradıcılığı üçün nümunə olduğunu ortaya çıxardı. Nanayların məişət mərasimləri üçün xarakterik

---

<sup>34</sup> Mazel L.A. Musiqi əsərlərinin quruluşu. (Tərcümə G.Q.Hüseynova) s.20.

<sup>35</sup> Mazel L.A. Musiqi əsərlərinin quruluşu. (Tərcümə G.Q.Hüseynova) s.21.

olması musiqi forma xüsusiyyətlərinin təhlilləri əsasında da müəyyən olur. Bu faktlar onu göstərir ki, bu havalar qədim folklor nümunələri kimi öyrənilməli və nəzəri təhlillərə cəlb olunmalıdır.

**Nəticədə** Azərbaycanın milli musiqi mədəniyyətinin tacı sayılan muğam və aşiq sənətlərinin inkişafında da musiqi folkloru nümunələrindən kifayət qədər yararlanılmışdır. Ayrı-ayrı təsniflərin, rənglərin, dirin-gilərin, dəramədlərin, şikəstə və zərbi-muğamların yaranmasında, o cüm-lədən əksər aşiq havalarının meydana çıxmasında musiqi folkloru nümu-nələri xüsusi rol oynamışdır.

Dissertasiya çərçivəsində Ağbaba və Qərbi Azərbaycanda yaşamış soydaşlarımızın mövsüm və mərasimlərində istifadə etdiyi məişət mahnı-larının, tırınqı və nanayların bir qismi toplanılmış və onların nəzəri təhlil-ləri həyata keçirilmişdir. Aparılan tədqiqatlar kompleks şəkildə həyata keçirildiyi üçün burada toplanılmış materialların həm filoloji, mətnşünas-lıq, həm də musiqişünaslıq baxımından öyrənilməsini təmin etdi. Bunun həyata keçirilməsində tırınqı və nanayların bədii-poetik xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmış söz və musiqi sənətlərinin vəhdəti problemi mətnlə musiqi materialının müqayisəli şəkildə öyrənilməsi təmin edilmişdir. Aparılan tədqiqatlar musiqişünaslıqda ilk dəfə olaraq həyata keçirildiyi üçün folklor mətnləri ilə folklor musiqisinin vəhdəti probleminin bir sıra qanunauyğunluqları üzə çıxarılmışdır. Bunun nəticəsində aşağıdakı problemlərə xüsusi diqqət yetirilmiş və dissertasiyanın nəticəsi kimi əldə edilən bilgiler tədqiqatın yekununu təşkil etmişdir:

- Tırınqı və nanayların poetik xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilərkən onların ayrı-ayrı struktur formalara, xüsusən də mətnin ifa formalarının bir-birindən fərqli şəkillərdə mövcud olması üzə çıxarılmışdır. Belə ki, tırınqların ifasında dörd misra ardıcıl ifa edildikdən sonra onun nanayının, avazlamasının oxunması struktur formasına görə nanaylardan fərqli olduğu müəyyənləşdirildi. Bunun nəticəsində bu strukturun xalq mahnı yaradıcılığına xas olması üzə çıxarıldı. Eyni zamanda, mətnin bu formada ifası xalq mahnılarında mövcud olan kuplet, nəqarət ifa strukturunun daha qədim mili ənənədən, folklor musiqi nümunələrindən əxz olunması, götürülməsi məsələsi üzə çıxarılmış oldu.

- Tırınqların və nanayların mətnlərinin strukturunu, semantik mahiyyətini müəyyənləşdirərkən onların məzmun arealı üzə çıxarılmış və məlum olmuşdur ki, əksər tırınqı və nanaylar lirik-məhəbbət janrında olub məişət və mərasim havaları kimi milli musiqi mədəniyyətimizin inciləri

sırasına daxildir. Tırnqılara nisbətən nanayların mətn strukturu əksərən bayatılardan, qoşmalardan təşkil olunması üzə çıxarılmış və onların ifa formasının fərqli cəhətləri ilk dəfə olaraq təhlillər nəticəsində əldə edilmişdir.

Nanayların mətni ilə nanayarası avazlamanın ifasının qarşılıqlı və musiqi komponentləri baxımından; melodiyasına, metro-ritmik komponentlərinə, xarakterinə görə müxtəlif təzadlı formada olması tədqiqatın yekunu kimi qiymətləndirilə bilər. İfa formasında bir misra əsas mətndən, bir misra isə nanayarası mətndən ifa olunması xalq mahnı yaradıcılığında belə ifa formasına ilk dəfədir ki, rast gəlinir. Belə ifa forması nanayların xalq mahnı yaradıcılığında xüsusi musiqi janrı kimi əhəmiyyətini artırır. Onu da xüsusi olaraq qeyd edək ki, nanayların ifa strukturunda bəzi hallarda əsas mətnin iki misrasının ifasından sonra nanayarası mətnin ifasına da rast gəlmək olur. Bu da həmin janrın özəlliyindən, forma strukturunun rəngarəngliyindən irəli gəldiyini sübut etdi.

- Tırnqıların və nanayların forma, janr xüsusiyyətlərini ortaya çıxarkən xalq yaradıcılığının, xüsusən də musiqi folkloru janrlarının zəngin mili ənənəsi olması ilə rastlaşdıq. Tırnqı və nanayların forma xüsusiyyətləri təkcə onların janr səciyyəsinə üzə çıxarmadı. Bu folklor nümunələri özünün musiqi janrları arasında orijinal formaya məxsus olması xüsusiyyətlərini ortaya qoydu və nanayların əsas mövzusunun iki müxtəlif musiqi mövzusundan ibarət olması faktını meydana çıxardı. Folklor musiqisində musiqi janrlarının əksəriyyətində əsas mövzu əksər hallarda bir musiqi fikrindən ibarət olub həmin havanın xarakterik xüsusiyyətlərini bildirir. Nanaylarda isə böyük əksər havalarda bitmiş musiqi fikrinin forma strukturu iki müxtəlif bir-birinə təzad olan melodiyanın birhissəli forma çərçivəsində ifası ilə nəticələnir. Deyilən fikirlər nanayların orijinal musiqi janrı kimi əhəmiyyətini bir qədər də artırır.

Dissertasiyanın yekununda qeyd edək ki, tırnqı və nanayların musiqi janr xüsusiyyətləri təhlil edilərkən aşağıdakı nəticələrə gəlinmiş və bu nəticələr musiqişünaslıqda ilk dəfə olaraq üzə çıxarıldığı üçün tədqiqatın əhəmiyyətini artırmışdır:

- Tırnqıların və nanayların melodik xüsusiyyətləri araşdırılarkən onların təsnifatı verilmiş və bununla da tırnqıların xalq mahnı yaradıcılığının, nanayların isə aşiq musiqi havalarının yaranmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi göstərilmişdir. Bu folklor havalarının melodik dil xüsusiyyətlərinin təhlillərindən aydın oldu ki, «Ay qız kimin qızısan»

tırınqı və «Çoban» nanay havalarının melodiyaşından xalq mahnı yaradıcılığında, eyni zamanda görkəmli bəstəkar T.Quliyevin mahnı yaradıcılığında istifadə olunmuşdur.

- Mətnlə musiqinin vəhdəti problemləri təhlil edilərkən musiqi folkloru nümunələrinin forma və janr xüsusiyyətlərinin formalaşmasında mətnin strukturunun böyük əhəmiyyətə malik olması üzə çıxarıldı. Eyni zamanda, mətnin heca quruluşlarının struktur və bölgü formasının yaradılmış tırınqı və nanayın musiqi dilinin, melodiyaşının, həmçinin onun metro-ritmik quruluşunun asılılıq prinsipləri üzə çıxarıldı. Yəni mətnlə musiqi havasının melo-poetikaşı, onun səciyyəvi xüsusiyyətləri müəyyənəşdirildi.

- Tırınqıların və nanayların metro-ritmik cəhətləri təhlil edilərkən onların spesifik və xarakterik xüsusiyyətləri üzə çıxarıldı. Belə ki, tədqiqatlar nəticəşində məlum oldu ki, tırınqı havalarının metro-ritmik xüsusiyyətləri nanaylara nisbətən sadə formada olub tez-tez dəyişən funksiya daşıdır. Nanaylarda isə, əksinə əsas mövzunun müxtəlif xarakterli və bir-birinə təzad olan iki musiqi epizodundan ibarət olması onların metro-ritmik formasını çoxplanlı, rəngarəng etmişdir. Təhlillər göstərir ki, adətən bir nanayın ifasında bir-neçə ritmik formullar iştirak edir.

- Tırınqıların və nanayların musiqi forma və lad səciyyələri müəyyənəşdirilərkən müəyyən edilmişdir ki, əksər havalar sadə birhissəli formada mövcud olmuşdur. Bu da təbii idi. Çünki folklor mühitində yaranmış havaların əksəriyyəti öz formasına görə sadə musiqi təfəkkürü məhsulu olduğu üçün onun inikası musiqi formasında da öz təzahürünü tapmışdır. Təhlillər sübut etdi ki, tırınqı və nanayların mətni bir sıra hallarda uzun olduğu üçün onu tam əhatə etmək məqsədi ilə bu havalar birhissəli olsalar da onların dəfələrlə təkrar edilməsi onlara silsiləvi formaya məxsus xarakterik cəhətlər gətirmişdir.

Tırınqıların və nanayların lad-intonasiya xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi nəticəşində müəyyən olunmuşdur ki, təhlillərə cəlb edilən havalar əsasən üç; «Rast», «Şur» və «Segah» muğamlarının lad-intonasiya strukturuna əsaslanır. Onların sadə quruluşda və kiçik diapazonda ifa olunması bu havaların təhlilində ladin geniş strukturundan danışmağa yox, əksinə ladin mikro struktur quruluşunun bu havalər üçün xarakterik olmasını üzə çıxardı.

- Tırınqıların və nanayların regional xüsusiyyətlərinin, onların sosial-mədəni kontekstlərinin aydınlaşdırılması bu havaların sosial mənsəyini üzə çıxardı. Təhlillərdən məlum oldu ki, tırınqı və nanayların ifası

kənd mühiti, mərasimləri üçün xarakterikdir. İfa formasına, strukturuna görə qeyri-peşəkar sənət nümunələri olan bu havaların semantikasından da aydın görünür ki, bu tip havaların yaradılması dağ rayonları, maldarlıq-qoyunçuluq ənənəsi olan regionlar üçün xarakterikdir.

Tırnqıların və nanayların toplanılması və onların elmi-nəzəri təhlillərə cəlb edilməsi bir daha göstərdi ki, bu sahənin öyrənilməsi vacibdir. Musiqişünaslığın inkişafında musiqi folkloru nümunələrinin öyrənilməsinin xüsusi əhəmiyyəti sübut edir ki, bu sahə gələcək perspektivdə də tədqiqat obyektı olmalıdır.

**Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı məqalələrində öz əksini tapmışdır:**

1. Qərbi Azərbaycan folklorunda məişət və mövsüm-mərasim mahnıları // «Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər», XXVII, Bakı: Nurlan, 2008, s.159-165.

2. Qərbi Azərbaycan folklorunda məişət, toy ənənələrində musiqidən istifadə formaları // «Dədə Qorqud» Elmi-ədəbi toplusu. I.Bakı: Nurlan, 2009, s. 141-149.

3. Роль древнего образца музыкального фольклора «Тырыңгы» в формировании ашугских напевов // «Фольклор в контексте культуры». Материалы Всероссийской научной конференции. Махачкала, 2009, с.25-26.

4. Qərbi Azərbaycan folklorunun XVIII-XIX əsrlərinə aid lirik xalq mahnıları // «Qobustan» jurnalı. Sənət toplusu. 2-2010, s.

5. Метроритмический построения Тырыңгы и Нанаев // «Поиск» научный журнал Министерства Образования и Науки Республики Казахстан. Алмата, №2 (1) 2012, с. 301-305

6. Tırnqı və nanayların musiqi forma xüsusiyyətləri // “Mədəniyyət dünyası”, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, №24, 2012, s.102-109

7. Xalq mahnılarının melo-poetik səciyyəsi (tırnqı və nanay janr materialları əsasında) // “Qobustan” jurnalı. Sənət toplusu, 1, 2013, s.85-88

8. Azərbaycan musiqi folklorunda Tırnqı və Nanayların oxşar və fərqli cəhətləri. / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVIII respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2013

**Мело-поэтические особенности тырынги и нанаев  
(на основе материалов Агбабы)**

**Резюме**

Представленная диссертация состоит из двух глав, девяти разделов, заключения и списка использованной литературы.

Во введении подчеркивается актуальность, степень разработанности темы, цели и задачи, научное и практическое значение исследования.

I Глава: **«Роль и значения Агбаба в обрядовой фольклорной музыки Западного Азербайджана»** состоит из пяти разделов. В этих разделах изучаются древние образцы музыкального фольклора Западного Азербайджана «тырынги» и «нанаев», их нотные записи, осуществленные нами, впервые нашли свое научно-исследовательское решение в областях музыковедения и фольклористики. Исследование поэтического воплощения «тырынги» и «нанаев» и их некоторых жанровых особенностей выявляют особое место и роль образцов музыкального фольклора в развитии музыкальной культуры в целом.

II Глава: **«Музыкальные-теоретические основы «Тырынги» и «Нанаев»»** состоит из четырех разделов, где представлены структурные особенности поэтики, ладо-интонации, формы, метроритмики, мелодики, а также специфические особенности ареала поэтического содержания. Каждый образец музыкального фольклора, исполняемый на народных торжествах, обрядах отличаются своей историей, национальным духом, традиционностью, поэтическим и музыкальным языком.

В **заключении** подводится обобщающий итог всей диссертационной работы.

**Melody poetic features of tiringies and nanaies  
(Due to the materials of Agbaba)**

**Summary**

The dissertation consists of the introduction, three parts, four chapters, the conclusion, the list of used literature, the notography, siteography and the discography.

The introduction emphasizes the actuality, the degree of research of the theme, goals and objectives, scientific and practical value of the study.

**The first chapter** "The role and importance in Agbaba ritual folk music of Western Azerbaijan" consists of five chapters. Studying the ancient examples of musical folklore of Northern Azerbaijan especially in region of Agbaba "tiringies and nanaies", their notes, carried out by us, for the first time the scientific-research solution in the sphere of music-study and folklore-study have been founded.

**The second chapter "Music-theoretical principles "Tiringi" and "Nanaies""** consists of four chapters. On the base of note materials the structural peculiarities of poetics, ludo-intonation, forms, metro-rhythmics, melodies and the specific peculiarities of poetical content of the areal.

The investigation of poetical expression "tiringies and nanaies" and their some genres show the especial place and role of musical folklore examples in the development of musical culture as a whole. Each example of musical folklore full filled in the national ceremonies, holidays are differed with its history, national spirit, traditional natures, poetical and musical languages.

Conclusion summarizes the outcome of whole dissertation.



**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ  
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**  
**БАКИНСКАЯ МУЗЫКАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ  
им.УЗЕИРА ГАДЖИБЕЙЛИ**

*На правах рукописи*

**ГУЛЬЧИН АЛЕКПЕР кызы МИРЗОЕВА**

**МЕЛО-ПОЭТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ  
ТЫРЫНГИ И НАНАЕВ  
(НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ АГБАБЫ)**

6213.01- Музыкальное искусство  
6203.01 – «Теория искусств, критика и анализ»

**А В Т О Р Е Ф Е Р А Т**

диссертации на соискание научной степени  
доктора философии по искусствоведению

**БАКУ – 2013**